

fiam / mi orrabukva is kapálunk / csak ne legyen csak ne legyen / igen nagy terhedre halálunk”.

Kalász László egyetlen verstípust részesít előnyben. A vers címe az első sorból emelkedik ki, s mintha egy véget nem érő költői magánbeszéd újabb és újabb szólamai lennének az egyes darabok. Költői korszakai nincsenek, bár változik, mélyül, érettebbé válik — lényegében és megjelenési formájában is azonos a korai és a késői vers. A formai elemek a hagyományokhoz kötődnek, a lazítások, szabálytalanságok nem kirívóak. Erőtéljes ritmusa van a verseknek, néha tiszta magyaros vagy időmértékes, máskor kevert.

Egy válogatott kötet megjelenésekor elsősorban az értékeket szükséges felmutatni. Egyoldalú lenne azonban a kép, ha nem esne szó arról, hogy a szerénységnek, az önkorlátozásnak hátrányai is vannak. Az a gondolat, hogy „nehéz a szó”, azt is jelenti, hogy „verseim inflációja / vállrafektet a kásás hóba”. Az inflálódás, az önismétlés veszélye valóban állandó kísérője Kalász Lászlónak. S a tömörség ellenére nemegyszer szervesen sorok, képek maradnak a versben. Ritkán erőnye a költőnek a feszes szerkezet. Az általa kidolgozott verstípus is megköveteli a szerkezeti felépítettséget — s erre sok példát lehetne idézni —, de sok olyan példát is sorolhatnánk, amely egyszerűen a költő figyelmetlenségének, a húzás, az átdolgozás elkerülésének a következménye. Pedig ez a válogatás jó alkalom lett volna néhány vers átigazítására.

Másrészt bármennyire is erény egyfajta verstípus és egyfajta hangvétel következetes alkalmazása, bizonyos monotónia veszélyét hordja magával. Kalász László nem egyhúrú költő, s van néhány olyan verse, amely szerint az alaphangtól eltérő módon is érvényesen tud szólni. Nagy erővel tudja például a már említett kalevalás hangot megszólaltatni (*Végtelen rét havában, Nőttön nő*). Másrészt van érzéke a groteszkhez, az iróniához is. Talán a legszebb példa: MÉLY / Holló- / kék / színű ez a / karácsony / Krisztus születését / bejelentem a tanácson”.

Maradandó értékeket már eddig is, és így is létrehozott Kalász László. Megbecsült helye van a mai magyar költészetben. Költői pályájának félidejében azonban nemcsak visszafelé, hanem előre is érdemes tekinteni. A kritikus tanácsot aligha adhat, inkább várja hát a pálya újabb eredményeit. (*Magvető.*)

VASY GÉZA

Bella István: Az ég falára

A hajdanvolt „Hetek” egyik legjelentősebb alakja öt (a gyerekversekkel együtt hat) kötetének megjelenése után sor kerülhetett életművének áttekintésére, megrostálására is: válogatott verseinek gyűjteménye az 1958-tól 1981-ig terjedő csaknem negyedszázad termését reprezentálja.

Bella István pályakezdése és költészetének kibontakozása egybeesett a magyar társadalom heves politikai erőpróbáinak elcsendesedésével, s az új típusú — elsősorban gazdasági — erőpróbák megjelenésével; egyszóval: a konszolidáció kialakulásával. Teljesen nyilvánvaló — s ezt nemcsak Belláék, de

az utánuk jövő „Kilencek” is a saját bőrükön tapasztalhatták —, hogy a konzolidációban (miként ezt egy interjúban maga Bella is megfogalmazta): „*mindig nehezebb a költői jelentkezés, a költői »stratégia« megteremtése*”, mint a társadalom vagy a politika zivatarosabb korszakaiban, éveiben; hiszen az alternatívák száma igencsak megcsappan, a forradalmiság kérdései — legálábbis a gyakorlatban — lekerülnek a napirendről.

Persze Bella István is csak később, csak utólag látta ily világosan egykori önmagát, saját maga „társadalmiságát”, hiszen korai verseiben nyoma sincs ilyen vagy efféle felismerésnek. Éppen ellenkezőleg: őszinte naivitással és ifjonti hévvel idézi fel és kapcsolja össze a már-már színönimává lett testvérfogalmakat: *fiatalság, tavasz, forradalom*. „Hej, fiatalság, forradalom, / zúduló évszak, csak el ne hagyj!” — írja például a *Zúdulásban*. Ugyanakkor számos olyan jellegzetesség, elem, motívum, emberi gesztus is felbukkan a *Szaggatott világ* című első kötetében, amelyek — kisebb-nagyobb mértékben persze — mindvégig jellemzőek maradnak Bella István költészetére. Ezek közül a legnyilvánvalóbbak egyike a szinte már tüntetően hangsúlyos *természetközelség*, a társadalmon kívüli élő világ szépséges és fenséges elemeiben való „feloldódás”. A gyerekkor — Bella István falun, Sárkeresztúron eszmélkedett — harmónikusán kötődik a természet „őselemeihez”: fűhöz, csillaghoz, fához, szélhez, naphoz, virághoz, földhöz, levegőhöz. Sőt, nemcsak hogy kötődik, de — a költő úgy érzi — egy is velük: „Egyszerre ősz, és nyár és tél vagyok, / megkövült idő, haláltalan világ.” (*Kőkorszak*.) E panteisztikus életérzés mellett — miként a nagyon korán elvesztett apa emlékének számos költői helyzetben való idézése — a *szív*-motívum is állandó eleme marad Bella költészetének (csak az utolsó kötetben, az *Emberi délkörönben* szorul háttérbe). A *Szaggatott világ* verseiben ez a motívum részben annak az izzó *dinamikának* a közvetítője, érzékeltetője, amely a költő indulását jellemzi, részben pedig általában az *emberi lényeg* hangsúlyos jelképe. A részletes motívumelemzés helyett itt most csak néhány példát idézhetünk ennek bemutatására: „súlyos ragyogás forr a mellkasunkhoz” (a *Szaggatott világ* előhangja), „Szívemben háborúság, harc.” (*Magány*) „a szív üregeiben egy róza fölrobbant!” (*Szelíd ég*), illetve: „szívemet szólíthatnád” (*Nyugtalanság*), „szívemig besötétül” (*Ártatlan dal*). Éles kontrasztok, erőteljes költői effektusok, csupa expresszivitás ez a pályakezdés. Határozott exponálások, tobzódás a színekben, a jelzőkben, a metaforákban.

Mindezek mellett — nagyon is határozott intonációval — már a kezdet kezdetén föltűnnek az *életet és költészetet* mint hivatást és mint *elhivatást* valló és vállaló költői megnyilatkozások, a komoly, megfontolt fogadalmak és fohászok. Az *Invokációban* például: „ne meneküljek, ne henyéljek, / örökös nagy hűségben éljek.” A *Tékozló meztelenségben*: „Egyszer csak el kell hagynom mindent, / hogy teljesen magam lehessenek”. A *Válasz nélkülben* pedig így: „tudva, míg más éltét szabadon éli, / nekem ez jutott, kínlódni és megélni / költészetemet.” Ez utóbbi vers a pályakezdés legsúlyosabb vallomása, persze — amire a következő korszakokban is bőven lesz példa — erőteljes József Attila-inspirációkkal, mégis: költészetének *programját* körvonalazza, a *szabadtság* értelmezését, a *világ törvényeinek* megértését, egyén és közösség, világ és emberiség kérdéseit feszegeti.

Különös, sokszínű és ellentmondásokkal terhes versek kerültek együvé az 1969-ben megjelent *Az ifjúság múzeuma* című második Bella-kötetből válogatva. Annak idején — 1970-ben — a költő e kötetére kapott József Attila-

díjat, de ez az a kötet is, amelynek megjelenése után válságba, komoly hullámvölgybe került Bella István.

Az itteni versek legrokonszenvesebb — s alighanem a legfontosabb — jellegzetessége a szembenézés, a tisztázás, a visszapillantás (és az erőgyűjtés is persze). Bella most mondja ki, hogy „A forradalmak / s mammutok itt kihaltak,” (*Az Ezüstfenyő téren*), s tudatosan benne az ember mindenkori determináltsága is: az ember — írja — „szájjig bezárva / a társadalomba, biológiába”, (*Mint erdők*). Nosztalgia nélkül — ám a teatralitástól korántsem mentesen — búcsúzik az ifjúságtól, élete nyomorúsággal teli, de mégis legszebb korszakától: „fölnöttem: hátamon házam, kezemben kenyerem. / Állok életre szántan, halálig éhesen.” (*Éhség*.) A versek közé itt már a „jeges novemberi szél” süvít be, s a szerelem is mint menekülés, mint csak időleges megoldás értelmeződik, az ember pedig „pucér és kiszolgáltatott”. Föl-fölbukkan az elmúlás, a pusztulás, a romlás egy-egy motívuma, hangulata, de gyakran szét is folyik, el is úszik a kemény költői indulat: Bella nemegyszer túlírja, agyondédelgeti kedvenc témáit. (Vö. *Ha elmegyek*.) Sűrűsödik ugyan a versek gondolati töltése, de még jórészt deklaratív, teatralis pózok kíséretében. (Vö. például *Van-e jogod?*) Továbbra is jellemző verseire a természetközelség: továbbra is feltűnnek a „gyűrött szántók”, a „dagadó dombok”, érződik a „fű lehellete”. A szív-motívum több jelentésűvé szinesedik-lombosodik. Mint profán úrfelmutatás (*Gyönyörűen*), mint metafizikus jelentéshordozó (*Zene*), mint a magára hagyottság érzékeltetője (*Fehér xilofon*), vagy éppen — több versében is — mint azonossági pont bukkan föl. Az erős költői hatáskeltés továbbra is jellemző marad Bella verseire („De a nap eleven fájdalom. / Kipukkadva lóg az ágakon” — olvashatjuk például *Az akácán* címűben), a jellegzetes verscím még mindig a „*Fénylik a nyár*” típusú.

Mindezek valóban jellegzetességei Bella István hatvanas évekbeli költészetnek, mégis a *teljességigényt* kell külön is hangsúlyoznunk, amely az e korszakbeli versek világképének egyik legfontosabb összetevője. A teljesség igénye vonzza a munkában, az élet élésében, a hitben, a kultúrában, az emberi kapcsolatokban. A tétováság érzésének lerázásához szükséges a stabil pontok megtelelése. Aligha lehet Bella szemére vetni — viszont mint nyilvánvaló tény mégiscsak jelezni kell —, hogy ebbéli törekvésében oly erősen kötődik József Attila (és mások) költészetéhez, hogy a magatartásminta egyszersmind *költői mintává* is válik konkrétan kitapintható versszerkesztési, s nemegyszer motívumkincsbeli azonossággá. Az a paradox helyzet áll így elő, hogy az e korszakbeli legjobb Bella-versek jelentős része — filológiailag is kimutathatóan — újrafogalmazása, néhol egyenesen utánérzése korábbi vagy kortársi nagy alkotók fontos műveinek. Némelykor csak a toposzokban érzékelhető a közös forrás, mint például a *Hallasz-e engem* nyitó soraiban („Mért tündöklenek a téli ágak? / Az önlemez levegő megfényesül”), ahol is a *Téli éjszaka* több kulcsszava is felfedezhető; másutt a verset indító alaphelyzet ismerős József Attilától. Az egyik legszebb Bella-vers, az *Autóval az éjszakában* című, *A Dunánál* nyitó képeinek ötletére épül, majd a *Holt vidék* átforgalmazott motívumai tűnnek fel sorra. A verset a képi-zenei és a gondolati elemek sikerült komplexitása egyébként emlékezetessé teszi. (Kár, hogy a záró részben Bella enged az érzelmességnek is.) A kitűnő Bella-versek közé sorolható *A Lánc-hídon* című is, de az indító helyzet kétségkívül a *Levegőt!* és a *Hazám* bevezető sorait írta József Attilaé. Tovább menve: a *Van-e jogod?* e sorai: „Van-e jogod / szólni mindenki helyett, / ha se több, se kevesebb / nem vagy, mint azok?” szófurdalataiban is egyeznek Váci Mihály *Te bolondjának* vonatkozó

soraival. (A régebbi nagy mesterek közül csak Arany Jánosra utalunk most. Vö. *A Lánchídon* második strófáját a *Vásárban* nyitó képével!) Magától értetődik, hogy a nagy kortárs költők — Weöres, Nagy László, Juhász Ferenc — is állandóan ott „bújdosnak” Bella verseiben. S hogy a szekunder líra e nyomainak sorolgatása nem valamiféle utólagos kritikusi okoskodás, azt maga a költő is igazolja az igen mélyre nyúlóan önbíráló, szép emberséggel valló *Úgy írtam én* című versében:

„Úgy írtam én eddig a verset,
ahogy csak népmesék születtek,

a valót mondtam, s nem a világot,
a szelet, s nem a mozduló ágot,

.....
E dalokat el kell temetnem,
hogy dallá magamat tehessem —”

Bella István válogatott kötetének középső része az 1975-ben megjelent *Hetedik kavics* java részét tartalmazza: kifejezetten válságlíra. „Éreztem, hogy másképpen kell élnem és másképpen kell írnom” — mondotta erről a korszakáról egy másik interjúban Bella. „De ehhez nem volt elég erőm” — tette hozzá. S valóban: csaknem változatlanul él tovább a József Attila-i költői szerep és világlkép. (A jellegzetes Bella-motívum a *szív*-metafora — megint csak az egyik kiváló versében, — az *Augusztus 7*-ében most így tűnik fel: „Nyár van odakint, mondják, de én csak / szívemre figyelek” — tagadhatatlanul „Az én vezérem bensőmből vezérel!” parafrázisaként.) A három nagy „kupola”-versén kívül, melyekkel annak idején a *Hetedik kavics*ot lezárta (*Szeretkezéseink, Oszip Emiljevics Mandelstam éjszakái, Sárkeresztúri ének*), az e korszak terméséből jószerivel csak a már említett *Augusztus 7*, továbbá az egyszerűséget, őszinteséget, tisztaságot sugárzó *Cigánymeggyfamadonna*, valamint a beérkezés felelősségét vállaló *Fény és levegő nélkül* című versek emelhetők ki.

Korántsem tekinthető véletlennek, hogy éppen ebben a kötetében szabadul fel Bella István nyelverteremtő ösztönének ereje: ugrásszerűen megnőtt itt a saját készítésű szavak (főként igék) száma. Ezekben a versekben találkozzunk a „temetőárokágyék”, a „jégzöl”, vagy a „levélzik lombhatatlan” szavakkal, s már itt látszik az is, hogy Bella igen hajlamos a túljátszásra, az ötletek túlhajszolására. („a lesz rég voltos volna” — olvashatjuk például *A hetedik kavics*ban.) Megszaporodnak ebben a periódusban a költői játékok (*Egy kis poetica*) és a „gyerekversek” (*Balázs versei*) is.

Az itteni három nagy „kupola”-versről sok mindent elmondott már a kritika, most csak a *Sárkeresztúri ének* értelmezéséhez tennénk hozzá olyan szempontokat, amelyek háttérbe szorultak (vagy elő se kerültek) az eddigi elemzések (beleértve Bella István vallomását is a versről) során. Az erős történetiség mellett (amely mindhárom szóban forgó vers egyik meghatározója és fő erőssége) ez utóbbiban a személyiség széthullásának a veszélye is hangot kap, de ennek lehetséges ellenszere is: az *archetipikus* felfedezése és elfogadása önmagában, az emberben, a világban. („Vissza, / csak vissza, / vissza a gyökerek közé, / a vak virágok közé, / a temetetlen szomjúság közé, / ereim kölenyomatához, / a testembe préselt kőkori virághoz,” —

stb.) E. versben kap komoly nyomatókat Bella költészetének megújulási vágyaként a látvány és a gondolatiság szintézisének a programja; s az emlékek itt már nem fő téma, csupán támogató-kiegészítő motívum. Az önmegújulás lehetőségéről is vall ez a nagy vers; az egyetemesség felé fordulásnak egyszerűségi elmélyülést is kell jelentenie: a közös emberi lényeg megtalálását.

Bella István válogatott verseinek utolsó előtti fejezete az *Igék és igák* című kötetből való. A ciklus előhang-versével („Az a jegénye, az a jegénye...”) szemben az igazi hangmódosulást és a költői látás módosulását a mostani válogatás címadó verse: *Az ég falára* jelenti. Részint azért, mivel előtérbe kerül a most már nem naiv-panteisztikus természetelvű világmegközelítés. Az élő jelenségek bármelyike (fűszál, szitakötő, jegénye) alkalmas lehet a gondolati költészet, a feszültség, a dráma hordozására. (Vö. még: *Fűszáltól fűszálig.*) Módosult költői program is körvonalazódik ebben a versben:

Így tanulok én is halkulni,
leszek csönddel, éggel teli,
és nagyon, nagyon földöntúli
és nagyon, nagyon emberi.”

Valóban, „nagyon emberi” vágyak, fájdalmak, látomások fogalmazódnak meg ezekben a versekben: a széthullás, az elhallgatás réme (*Ami elmaradt, Két hiány közt*), s a jövő-igézete haláltudattal fonódik össze. (A Bella verseiben oly gyakran felbukkanó szív-metafora — a *Miért a vers?*-ben — most így jelenik meg: „a szívek sziklaüregében fekszik / a megfeszített jövő”.)

A nyelv, mint a költészet eszköze és tárgya gyakran bukkan föl a versekben is. Megszaporodnak az újított szavak, szókapcsolatok („estél”, „el-tolvajodva”, „laskáll”, „öszöl” „halálosodsz” stb.), de feltűnő az is hogy ez a törekvés nemegyszer válik görcsös akarássá, zavaró szófacsarássá. (Néhány példa: „ma se lettem legszebb halott, / csak éltebb, voltabb, megvagott.” — *Hazafelé*; „haláltelevenlő leendők rámszóltak”. — *Gázol, István nevére*; „rácslott, rácsolt és rácsolt / a világ vissza visszált.” — *Himnusz.*)

A ciklus legjobb versei (sorrendben: *Kaszás vetésben, Megtalált vers, Hamvazószerda, Egy volt-karácsony, Levél, hova is?, Két hiány közt, [L. Z.], A Három Holló emléktáblája alá, Halotti beszéd, Testamentom*) viszont nélkülöznek mindenféle spekulációt, mesterkéeltséget. Éppen ellenkezőleg: tiszta áttekinthetőségükkel, végig vitt gondolati ívükkel, töretlen logikájukkal, puritán keménységükkel és/vagy különböző *archéelemekkel* (például a történetiség és az anyanyelv ősi rétegeinek ötvözésével) képesek a modern civilizáció nagy kérdéseinek megfogalmazására. E költői program természetesen mélyen tudatos: „Mert aki valaki lett ebben az országban, az mindig őseiben kereste meg magát.” — vallja Bella István. Ami a *Sárkeresztúri énekben* sikeres kísérlet volt — nevezetesen a költői teljességigény kifejezése —, az most számos versében *esztétikai értékképző* elem is. Mindenekelőtt a *Halotti beszéd* megkapó egyszerűsége, nyelvi szimbolikája, a finnugor ősiség és a magyar történelem tragikus fordulatának felvillantása és egybeötvözése révén. Hasonlóképpen zúgóan erőteljes a *Testamentom* („Vén-cigány Mihálynak” ajánlva) is. (Ugyanakkor a modorosság, az erőltettség is tovább kísérti még Bellát: az Ómagyar Mária-siralmat utánzó *Himnusz* legalábbis erről tanúsodik.)

Az 1982-ben megjelent *Emberi délkörön* című kötetben több irányban is elmozdult Bella költészete. Az innen válogatott versekben is tovább él az

ezt megelőző kötet fő érzelmi-gondolati vonulata: az elmúlás, az életnek mint biológiumnak a felfogása és átélése, melyhez itt jellegzetes transzcendens ízek is tapadnak (*Sugárúti strófák*). Szép versek sorozatát is idézhetnénk a válogatott kötetet záró ciklusból: mives, finom, költői költészet a Bella Istváné. Ugyanez az oka — újra — az itt-ott még mindig továbbélő manírnak, modorosságnak is: e költői költészet néha eltünteti, felszívja magát az embert, a költőt. (*Világtalan monológok, Szájában késsel.*) A *Tudsz-e még világu!* (a „Föld-Hold-Égember elsiratása”) pedig önismétlő áradásaival válik parttalanná, megközelíthetetlené.

Fontosabbak azonban a kötet e záró fejezetének azon versei, amelyekben a költő morális tartása, hangsúlyosan megfogalmazott elkötelezettsége körvonalazódik. A Káin vagy Ábel igazságának kérdését félretolva Bella *Perújrafelvételt* hirdet meg — a bárány, az áldozati bárány érdekében. „Mert Káin lehet Ábel. / És Ábel lehet Káin. // Csak a bárány, / aki mindig ugyanaz.” És valóban, ez a nagy kérdés, történelmileg és egyetemesen is az igazi nagy dilemma. Miként korunk igazi nagy dilemmája ez is: „Meghalni készül az isten, / de tétova, maga se tudja: / összeroppantson-e mindent, / vagy mindent teremtsen újra.” (*Sztyeppék, szavannák*) A túlírt versek hatásos ellenpontjai itt a hibátlanul szűkszavú, szigorúan szerkesztett, levegős, de mégis súlyos drámaiságot hordozó *kompozíciók*. (*Metszet, Innen és túl, Utószó.*) S az egész kötetet záró négysoros finom árnyaltsága előtt méltán magasodik az eddigi Bella-életmű csúcshoz az *Emberi délkörön*, ez a nemcsak József Attila-i ihletettségű, de József Attila-i méretű verse is. Ez az alkotás a lírai személyiség és személyesség sugárzása, egyszersmind az egyetemes emberi megragadása is, Bella motívumkincseinek medencéje, ars poetica, a szabadság himnusza (és dilemmája), az egyediség, a *másság* tudatosulása s tudatosítása — és még sorolhatnánk e kiváló mű egyes rétegeit, értékeit.

Nagy ivű, fontos és értékes — jóllehet korántsem problémamentes — költészet a Bella Istváné. E versek javának legnagyobb hiteles értéke a magyar líra fő vonulatának egyéni hangú képviselője. Ezen érték, értékek mellett az eddigi életmű árnyoldalai bizonyára hamarosan homályba vesznek. (*Magvető.*)

MONOSTORI IMRE

Nagyenyedi őrhelyen

VITA ZSIGMOND: MŰVELŐDÉS ÉS NÉPSZOLGÁLAT

„Et facere et pati fortia. Szítsd a tűzvészt, de bírd is ki!” Livius, a nagy római historikus, Mutius Scaevola szájába adja ezt a rettenthetetlen hősi bölcsességet. Mikó Imre választotta ezt jelmondatának, a kollégium bibliotékájának egykori gyarapítója. A karját lángokba tartó, Porsenna királyt is viszszafojtó heroizmus elszántsága azonban mást kell hogy jelentsen az erdélyi tájakon. Vita Zsigmond az Órhegy tövéből joggal értelmezte így: „... minden körülmények között, a legnehezebb időben is tenni, cselekedni, alkotni kell, eltűrve, ha kell, a sors csapásait is.” Parázslóbb itt az elszánás, makacsabb a tűrés, nem egyetlen hősi pillanat éthosza kápráztat el, hanem